

ВІСТІ З ПІДВОДНИХ ПОЛІВ

Формат повноцінної наукової статті, що відбиває результати багаторічних робіт дослідників і реставраторів, далеко не завжди дозволяє оперативно реагувати на сенсаційні відкриття в галузі підводної археології. Ось чому редакційна колегія «Підводних досліджень» започатковує нову рубрику, присвячену стислому огляду друкованих й електронних видань з метою ознайомлення читача з експедиційними новинами. У такому дайджесті ми спробуємо подати інформацію про знахідки, новітні технології та прийоми підводного пошуку. З огляду на те, що більшість з цих новин стосується останніх польових сезонів, нова рубрика отримує назву «Вісті з підводних полів».

Отже, почнемо.

«Зміїний Патрокл»

17 листопада 2012 року у київському Будинку Вчених на вулиці Володимирській відбулась презентація знахідки античного судна, про який рік ходили чутки в археологічних колах. Захід був організований відповідальним редактором журналу «Археологія» Є.П. Бунятяном, доповідав автор відкриття О.І. Терещенко. Під його керівництвом команда дайверів, яка зараз має офіційну назву «Підводно-археологічна експедиція «Наварекс» Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова», у

серпні 2011 року сканувала дно за допомогою ГБО навколо острова Зміїного. Прилад вказав на концентрацію кераміки, яка могла бути лише вантажем затонулого судна.

Звичайно, від самого судна мало що залишилося. Зараз це компактне скупчення амфор, яке повторює обводи судна. Бортів, палуби, такелажу – нічого немає, залишилась тільки частина свинцевої обшивки товщиною в один міліметр. Крім того, за допомогою щупів встановили, що у судна має зберегтись днище, яке зараз вкрито мулом. Довжина затонулого вітрильника – 26 метрів. Ширина на міделі – 7-8 метрів. Судячи з розмірів, «Патрокл», як охрестили знахідку одеські дайвери, був торговельним судном. Рухався він в основному під вітрилами, хоч і мав весла. Конструкцію суден такого типу – коротких і широких – греки запозичили у фінікійців. Ці кораблі розвивали швидкість до 5 вузлів, мали тоннажність 100-200 тонн і могли взяти на борт кілька тисяч

амфор. Ходили елліни найчастіше вздовж берегів, а на ніч команда витягувала їх на сушу.

«Наварексом» було проведено картографування зони досліджень, яка розбита на квадрати. Ретельно промарковані всі доступні на цьому етапі предмети. Було встановлено понад 1000 бирок з шифром. Попередній аналіз кераміки надав можливість датувати судно IV століттям до н.е. Найімовірніше, вантажем було вино і оливкове масло, хоч в амфорах могло перевозитися і щось інше, наприклад, металеві злитки, а також цінна чорнолакова кераміка: під водою виявлені заморські кілики, скіфоси і канфари. Археологи підняли і деякі особисті речі членів екіпажу: сіроглиняні глечики – амфорки для води, горщики, лутерії – широкі плоскодонні чаші з дуже товстими стінками, які використовувались в господарських та ритуальних цілях.

Більшість амфор були вироблені на острові Пепарет, який сьогодні має назву Скопелос (архіпелаг Північні Споради в Егейському морі). Отже, «Патрокл», швидше за все, вийшов саме з Пепарета, який тоді був дуже великим центром виноробства.

Знахідку біля острова Зміїний давньогрецького корабля IV ст. до н.е. О.І. Терещенко назвав найбільшим археологічним відкриттям в Україні за останнє десятиліття. Тому він наполягає на терміновому внесенні цього об'єкта до національного реєстру пам'ятників культурної спадщини. Поки ж вирішиться питання про

доцільність підйому вантажу судна, він побоюється, що амфори можуть розтягнути по приватним колекціям.

***

На Хортиці реставрується байдак з Сувида

Внаслідок бурхливого паводку 2009 року на річці Десна було вимито з піску стародавнє судно. Відбулось це біля села Сувид Вишгородського району Київської області. Кияни, що відпочивали на Десні, повідомили про цей випадок журналістам, і ті зробили сюжет, який пройшов по одному з центральних телеканалів України. Першими оглянули судно підводні археологи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, після чого повідомили співробітникам Національного заповідника «Хортиця», який спеціалізується на стародавніх кораблях і мріють про створення власного музею судноплавства.

Подарунком Десни виявився плоскодонний байдак довжиною понад 10 метрів. Конструкція судна не дозволяла одразу визначитись з його хронологією, адже такі саме судна, за такою самою технологією будували у цих місцях з часів

Київської Русі. Пізніше було виявлено, що байдак є однією з двох основ паромної переправи, що функціонувала на Десні аж до початку ХХ століття. Під час розливу за допомогою порома на важкодоступні ділянки доправлялись трактори та інша сільськогосподарська техніка. Байдак вірно слугував, поки не був кинутий і затонув десь у 30-х роках.

У липні 2009 року його оглянули науковці, замірили та сфотографували, а у жовтні наукові співробітники Музею запорозького козацтва знов виїхали на місце знахідки – на цей раз з метою транспортування корпусу до реставраційного ангара.

Операція виявилась досить складною. Оскільки ґрунти та рельєф правого берега Десни виключали під'їзд техніки, байдак був встановлений на спеціальну підкріплюючу конструкцію з понтонами, спущений на воду та переправлений на місце завантаження. Декілька десятка метрів до річки важку дерев'яну конструкцію штовхали вручну. «Були дні, – згадує про хід робіт керівник експедиції Д.Р. Кобалія, – коли ми просувались лише на 30 сантиметрів...»

Проте, останнє плавання колишнього порому пройшло без ексцесів. На лівому березі байдак завантажили до трейлера і перевезли до Запоріжжя, де досі тривають реставраційно-консерваційні роботи.

***

Білоруський ідол з дна Дрісси виявився новоробом.

Фото с форуму belklad.by

Кореспондент БЕЛТА повідомляє, що 12 серпня 2011 року на території Краснопільського сільвиконкому Россонського району Вітебської області біля селищ Краснопілля і Амосенка з дна річки Дрісса білоруські дайвери підняли стародавнього ідола.

Ще у 1991 році два полоцьких підводних мисливця занурювались в річці Дрісса, коли один з них – щоб

протистояти течії – схопився за якусь дерев'яну опору. Мисливець запам'ятав те місце, проте великого значення побаченій фігурі з людським обличчям не надав... Двадцять років потому він розповів знайомому археологу про дерев'яну статую на дні річки. Історики на чолі із завідувачем кафедри історії Полоцького державного університету кандидатом історичних наук Денисом Дукою здійснили занурення у вказаному місці, і виявили знахідку саме там, де вказав мисливець. Глибина її залягання 3-4 метри. Було прийнято рішення підняти мистецький виріб з води.

За допомогою археологи звернулися до мінського дайв-клубу «Капітан Морган». Керівник клубу В'ячеслав Романович згадував, що підіймали ідола близько години. Він був досить важкий, кілограмів під 150.

Зроблений з великого сука дуба, ідол мав підставку, яку занесло піском. Тому спочатку дайвери розмили його ежектором, лише потім за допомогою повітряних балонів підняли над дном, сплавивши вниз за течією до мілини, і лише звідти дістали на поверхню. Висота статуї 1 м 20 см, ширина – 1 м 3 см, діаметр стовбура – 70 см в

найширшому місці, а в самому вузькому – 60 см.

Коли було прийнято рішення про підняття артефакту, археологи стали шукати установу, яка б мала організувати подальшу консервацію та реставрацію знахідки. Інститут історії Академії наук Білорусі погодився провести необхідні процедури з наступним експонуванням ідола в музеї. Більше трьох місяців проводилась експертиза дерев'яної фігури, яку полоцькі історики поспішили назвати Перуном. «Ідол пролежав у воді близько тисячі років, і в принципі непогано зберігся» – впевнено стверджували вони. Новина облетіла всі білоруські ЗМІ, але згодом стало відомо, що це підробка. Завідувачка центром історії доіндустріального суспільства Інституту історії НАН Білорусі Ольга Левко у своєму інтерв'ю заявила, що це сучасний виріб датується кінцем ХХ-го століття. Отже, піднятий ідол, швидше за все, виявився продуктом народної творчості радянського періоду. «Я, звісно, вірю тому, що говорять фахівці, – відповів Денис Дука, – і абсолютно допускаю таку можливість. Видно, що це все ж підробка. Але у мене виникає багато

питань. Це дивно – як це вона могла на кілька років опинитися в річці? Все ж таки місця глухі, віддалені від якихось центрів цивілізації... Коли ми розкопуємо якесь поселення, а це і є археологія, то таких фактів просто не може бути в принципі. А справу з такими випадковими знахідками, як ця – тут все може бути, тому що вона абсолютно не в контексті, випадково знайдена, ні до чого не прив'язана».

Однак, поряд зі скептиками не перевелись й оптимісти. Зокрема, Максим Ярмохін, який возив частинки ідола в Німеччину на дендрохронологічний аналіз, ще плекає надію, що знахідка може виявитися і більш давньої, оскільки у німецьких фахівців немає таблиць з білоруського дубу. Радіовуглецевий аналіз також не проводився, нібито через відсутність коштів.

***

В Естонії знайдено поховальну лодію вікінгів.

На першому російському телеканалі наприкінці серпня 2012 року пройшов репортаж Антона Чечулинського про знахідку на

острові Сааремаа стародавнього човна з останками вікінгів. Естонські археологи розкопали його на шкільному подвір'ї.

Лодія, яка датована серединою VIII століття, має 17,5 м довжини. Від дерев'яних дошок нічого не залишилося, але залізні цвяхи, що їх скріпляли, залишились на місці, Саме за їхнім розташуванням вдалося визначити обриси судна. Керівник розкопок доктор археології, старший науковий співробітник Інституту історії Таллінського університету Юрі Пеетс припускає, що флотилія вікінгів поверталася з походу по річці Даугава. На острові Сааремаа воїни планували поповнити запаси продовольства, але були атаковані місцевими мешканцями. Вікінги витягнули кораблі на берег та побудували з них кругове укріплення. Атака була відбита, але під час бою загинув 40 мореплавців. Їх поховали за скандинавським звичаєм в одній з лодій. За характером пошкоджень кістяків можна впевнено стверджувати, що ці люди загинув у бою. Можна навіть змодельовати техніку бою вояків тих часів

Знахідкою зацікавилися шведські та фінські фахівці. Професор археології Університету Юсі-Пекка Тавіт-Сайн оцінює приблизну кількість учасників того бою у 1000 осіб. Із сорока похованих у човні, п'ятеро були конунгами – вищими представниками родової знаті. Їх поховали з мисливськими соколами і дорогою зброєю – мечами, обробленими золотом.

Цікаво також, що лодія мала щоглу та вітрила, в той час як вважалось, що вітрильні кораблі з'явилися на Балтиці на півстоліття пізніше.

У гавані Фанагорії виявлено візантійське судно.

ІТАР-ТАРС повідомляє, що Фанагорійська експедиція Російської академії наук знайшла залишки стародавнього торгового судна. Корабель виявили на дні моря біля берегів Таманського півострова в прибережних водах Фанагорії – найбільшого давньогрецького поселення на території Росії. Підводники досліджували портову частину затопленого грецького міста та під півтораметровим шаром мулу виявили дві амфори. За фотографіями, зробленими підводниками, вчені зробили висновок, що експедиція йде над першою затопленою терасою Фанагорії, яка у VI-II ст. до н.е. ще була кварталами міської забудови.

Завданням експедиції на 2012 рік був огляд підводної частини давньогрецького міста. Його прибережна частина затонула в перші століття н.е. через підняття

рівня моря. Підводні археологи шукали корабельну пристань і бухту – кордони грецького городища, а вийшли на затонулий корабель – однощоглові вітрильник. Приблизний вік судна – близько 1000 років. Габарити – 15 метрів в довжину і 3 завширшки. Науковці ретельно досліджують артефакти, що можуть сприяти ідентифікації судна: глечики різних видів, у тому числі амфори, осколки кераміки. Обгорілі верхні частини деяких шпангоутів дозволяють історикам припустити, що перед затопленням вітрильник спалахнув прямо в гавані Фанагорії. Залишків вантажу не виявлено, ймовірно, його винесли до пожежі або встигли врятувати з води до повного затоплення. Зараз головне питання для істориків – визначити точний вік судна, поки є тільки припущення. Керівник експедиції, доктор історичних наук Володимир Кузнецов розповідає: «Там знаходилася амфора, ціла. І на її основі ми поки імовірно визначаємо цей корабель як візантійський. Коли ми вивчимо конструктивні особливості корабля, ми зрозуміємо, як він був зроблений, знайдемо якісь аналогії, і тоді продатуємо більш точно». Всі

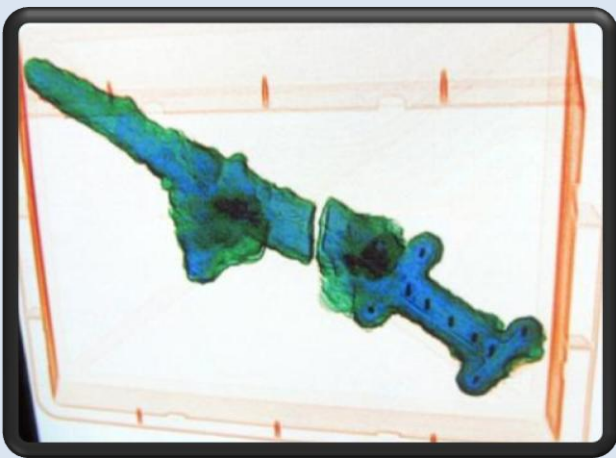

результати вимірювань і підрахунки відправляють на експертизу не тільки в російські лабораторії, але й у зарубіжні.

У сезон 2013 року виявлено ще одне затонуле судно.

***

Середньовічні мечі з розкопок італійської галери у Чорному морі.

У 2013 році під час розкопок місця загибелі італійської галери в Судацькій бухті підводними археологами Київського національного університету імені Тараса Шевченка були знайдені два середньовічні мечі. Згідно писемних джерел, ця галера загинула 14 серпня 1277 р. під час морського бою. Свідками події були мешканці Сугдеї – великого стародавнього порту східного узбережжя Криму.

Серед металевих знахідок з цієї галери є ще залізні цвяхи, елементи корабельної оснастки та кухонний посуд. На жаль, солоня вода Чорного моря за декілька

століть практично знищує предмети з заліза, залишаючи тільки форму речі. Краще зберігаються знахідки з кольорових металів.

В наш час Київський університет – не тільки учбовий, але і дослідницький заклад. Побачити, як виглядали знайдені середньовічні мечі, дозволила сучасна техніка. Також за допомогою лабораторій фізичного та геологічного факультетів, використовуючи новітні технічні методи можна встановити місце виготовлення зброї.

Студенти старших курсів університету активно приймають участь в наукових роботах. Для Катерини Валентирової – учасниці археологічної експедиції 2013 року та студентки 4-го курсу історичного факультету дослідження цих мечів стало курсовою роботою і можливістю самостійно розв'язати наукову загадку.

***

***У берегів Калабрії підняли
бронзового лева.***

Як повідомляє ANSA, біля берегів італійського регіону Калабрія виявлений позолочений бронзовий барельєф із зображенням лева та інші артефакти римського періоду. Поки з води вдалося дістати лише лева, однак автори знахідки стверджують, що на дні лежать ще бронзові скульптури та інші предмети. Знахідку зробили три дайвери, за припущенням яких на виявленому ними місці зазнало аварії якесь судно, на якому знаходилися скульптури. Як відзначає "The Art Newspaper", швидше за все, це був грецький або фінікійський корабель. Поліція взяла під охорону місце виявлення артефактів. Не виключено, що певні артефакти могли бути таємно підняті, адже знахідка була здійснена 16 серпня 2012 року, а повідомили про неї тільки через п'ять днів. Це суперечить місцевим законам, згідно з якими про подібні скарби необхідно повідомляти

протягом доби після їх виявлення. Примітно, що позолочений барельєф був знайдений в 50 кілометрах південніше того місця, де у 1972 році були виявлені дві бронзові статуї, що ймовірно зображують грецьких героїв. Ці статуї вважаються однією з найважливіших археологічних знахідок Калабрії.

***

***Давньоримський корабель на дні
Лігурійського моря.***

ВВС повідомляє, що у серпні 2012 року біля північно-східного узбережжя Італії, поблизу міста Варацце, на дні Лігурійського моря знайдено давньоримське торгове судно. Знахідка, за словами одного з водолазів, відноситься до періоду між I століття до н.е. та I століттям н.е. Судно дуже добре збереглося через товстий шар мулу на дні Лігурійського моря. На борту знаходяться понад 200 глиняних глечиків, в яких перевозили рибу,

вино, масло і зерно. Можливо, знайдене судно здійснювало торгівельний рейс між Іспанією та Італією. Експерти вважають, що його вивчення допоможе краще зрозуміти, як здійснювалася комерційна діяльність в ту епоху. На думку водолазів, підняти на поверхню судно цілком технічно можливо, але, як у двох попередніх випадках, це вимагає значних коштів та зусиль.

***

Антична пристань у бухті Антіба

Як повідомляє видання ArtDaily, французькі археологи знайшли на дні бухти міста Антіб залишки давньоримського судна. Майже так само, як і у Стамбулі декілька років тому, під час будівельних робіт (частину гавані планується осушити

для споруди підземного гаража) був встановлений давній горизонт, що колись являв собою дно моря. Сьогодні він нагадує «звалище, засипане піском». Проте поміж іншим, на цьому звалищі вдалося витягти кілька тисяч прекрасно збережених об'єктів різних епох. Низька температура, малий вміст

кисню, відсутність світла сприяли тому, що артефакти відносно добре збереглися. Міська влада тимчасово припинила будівництво і запросила археологів. У них є трохи менше року на всі розкопки. Вважається, що в тій частині, де ведуться роботи, розташовувався античний порт.

Наймасштабнішою знахідкою на даний момент є залишки римського судна. Корпус завдовжки близько 22 метрів (збереглося близько 15 метрів кіля) був виявлений лежачим на боці. Фахівці припускають, що він міг бути спеціально затоплений і служив пристанню. Це пояснює відсутність на борту вантажу. За попередніми даними судно датується II-IV століттями н.е.

***

«Теоретичне» відкриття давньоєгипетського човна.

Науці відомі суто умоглядні прогнози, які значно випереджали їхнє емпіричне підтвердження. Так було, наприклад, з відкриття «на гострій пера» планети Нептун французьким астрономом Урбеном Левер'є. Цілком несподівано щось подібне сталося й в археологічній галузі. Австралійський єгиптолог Ян

Тристант з Університету Маккуорі ознайомився зі звітом П'єра Монте про розкопки 1914 року (!) могили часів Першої династії (приблизно 3150-2890 рр. до н.е.).

Він звернув увагу, що при описі елітного некрополя Абу-Раваш Монте вказував, як північніше глинобитної гробниці (мастаба) він виявив дерев'яну підлогу. Це здалося дивним, адже ніколи раніше не зустрічались свідчення про дерев'яні підлоги навколо мастаб. Відчувши сенсацію, Ян Тристант відправився на розкопки тієї ж гробниці, якою займався француз Монте майже століття тому. Його підозри цілком виправдались: у ямі, оточеній стіною з глинобитних цеглин, знаходився єгипетський човен, що датується приблизно 2950 р. до н.е.

Поза сумнівом, знайдений човен грав якусь роль в обряді похорону власника гробниці – високопоставленого чиновника. Тристант виявив неподалік артефакти, які вказують на пишні поминки (глиняні глечики з-під пива і хлібну закваску). Церемоніальні човни не раз знаходили на царських кладовищах. Вони повинні були нести фараонів у потойбічний світ. Але в гробницях людей, які не належали сімейству фараона, подібні знахідки рідкісні. Про те, яку саме функцію вони виконували у таких випадках, Тристант не береться судити, але на сьогодні знайдений ним човен є найстародавнішим єгипетським судном.

***

Мечі вікінгів в ірландській річці Шеннон.

Два тисячолітніх меча виявили ірландські дайвери під час звичайного учбового занурення в гирлі річки Шеннон. За словами експертів, ці клинки – найцінніша знахідка, будь коли зроблена в цій річці.

Мечі були знайдені в серпні і вересні 2012 року. Один з них віком близько I тис. років міг належати вікінгові. Другий меч виявився набагато старше. Дослідники датували його V-VII ст. Обидві знахідки були передані фахівцям на Національного музею Ірландії для реставрації.

У період з VIII по XI століття набіги вікінгів на Британські острови відбувалися досить часто. У «Англосаксонській хроніці» (найдавніший збірник літописів історії англосаксів) вони описані дуже докладно. Але знахідки того періоду – це дуже велика рідкість. У січні бригада археологів додатково досліджувало дно Шеннона. Дайвери ж за свою знахідку розраховують отримати винагороду.